

Contributions to Turkish Nationalism of the Russian Turk Sadri Maksudi Arsal

Rusya Türklerinden Sadri Maksudi Arsal'ın Türk Milliyetçiliğine Katkısı

Öğr. Gör. Dr. Mustafa DEMİRCİ

Artvin Çoruh Üniversitesi, Yusufeli Meslek Yüksekokulu, mustafademirci@artvin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7341-3696

Abstract

Sadri Maksudi Arsal is a member of the Muslim-Turkish minority who was born in Kazan, which is under Russian rule. During Arsal's lifetime, the Russian government was implementing a policy of Pan-Slavism and the Russification of minorities. Under these circumstances, the Muslim-Turkish minority entered the struggle to protect their national identity. Arsal participated in the national struggle of the Muslim-Turkish minority as well. Arsal, who was elected to the Duma, defended the rights of his nation here. One of the most important activities carried out by Arsal in Russia was the establishment of the Idil-Ural autonomous administration. Arsal's interest in his nation continued when he went to Paris. He gave lectures on the history of the Turks at the Sorbonne University. In this period, Arsal followed the developments in the newly established Turkish State where the republican regime was passed. The aim of this study is to reveal the contribution of Sadri Maksudi Arsal to Turkish nationalism. The method of the study was determined as qualitative content analysis and hermeneutic approach. In this context, Arsal's works and speeches, and researches on Arsal were examined. As a result of the research, it is seen that Arsal made important contributions to Turkish nationalism. It is understood that he was one of the leading figures of the period in Turkish legal history, history of Turks, Turkish language and nationalism.

Extended Abstract

Introduction: Sadri Maksudi Arsal was born in Kazan when it was under Russian rule. Arsal's birthplace was a location where the Muslim-Turkish minority was concentrated. The Pan-Slavism and Russification policies in Russia had motivated the Muslim-Turkish minority to preserve their national identity. People like Reşit Kadı, İsmail Gaspıralı and Yusuf Akçura struggled to create unity among the Muslim-Turkish minority. However, Russia did not have adequate intellectual level for Muslims. For this reason, efforts were made for the development of Muslim-Turks led by İsmail Gaspıralı. In line with this aim, the Jadidism Movement was founded by Muslim Turks. Jadid Turks, with activities led by Gaspıralı, aimed to develop Turks in all areas. Arsal's older brother Hadi Efendi was one of the leading names among the Jadids. The relationship between Hadi Efendi and İsmail Gaspıralı allowed Arsal to meet Gaspıralı. Gaspıralı, whom Arsal would call his spiritual father, had an important effect on the formation of Arsal's ideas. Arsal adopted Gaspıralı's idea of 'unity in language, idea and labor'.

Arsal was a member of an educated family. His older brother Hadi Efendi was a pedagogy expert, and his father Nizamettin Molla was the village 'imam'. Arsal's family provided significant contributions to his educational life. Arsal had the opportunity to pay attention to national problems during his educational life. While studying at the Allamiye Madrasa, he learned Arabic and religious sciences. In the Russian Teachers School, they studied literary works from French to Ottoman. Arsal, attaching importance to national literature and national language, wrote a novel called *Maişet/Sustenance*. This novel was the first work of literature written in the Kazan dialect. The novel included nationalist, pedagogic and educational elements. Arsal's first contribution to Turkishness can be said to be his novel *Maişet*.

After Arsal graduated from the Russian Teachers School, he continued his education in France. Attending the faculty of law in the Sorbonne, Arsal also enrolled in the school called the "School of Higher Social Studies" here. He was lectured by names like Gabriel Tarde, Durkheim and Levy Brühl here. At the same time, he had the opportunity to meet Ottoman intellectuals such as Ahmet Rıza, Yahya Kemal, and Ahmet Ferit. He also took lessons from lecturers that work on sociology and nationalism topics in Paris. Arsal dealt with national problems during his

years in France. With the opportunity to meet Yusuf Akçura in Paris, Arsal prepared a jubilee for Gaspıralı, the owner of the Tercüman/Interpreter newspaper, with Akçura. This jubilee had the quality of being the first national congress for Russian Turks. The congress focused on national problems of Muslim Turks.

After graduating from Sorbonne University, Arsal returned to Russia and participated in national activities of Muslim-Turks. In this period, Muslim-Turks organized a variety of congresses. These congresses defended the idea of unity in addition to many national problems. Muslim Turks attempted to enter the Duma parliament in Russia, after transition from the constitutional monarchy. When Turks could not form their own parties, they attempted to enter the parliament by joining the Constitutionalist Democrat (KADET) Party. Arsal was a member of the KADET party and acted as the representative in the Duma. During his time in the Duma, he defended the rights of Muslim Turks and their global kin. During the years when Arsal worked in the Duma, he had the opportunity to meet the famous Turcologist Radloff. Frequently meeting with Radloff, Arsal acquired important information about Turkish dialects, Turkish phonetics and Turkish grammar from him. Arsal's interest in national problems always remained the same. He struggled for the unity of Turks along with other Muslim Turkish intellectuals. These efforts led to the foundation of the İdil-Ural autonomous government. Arsal provided important contributions to the creation of this government. He prepared the constitution for the autonomous administration. Additionally, he was the president of the Parliament of the autonomous administration and of the State. However, the autonomous administration did not last long. After the break-up of the İdil-Ural autonomous government, Arsal lost the opportunity to live in Russia.

After a certain time seeking refuge in Finland, Arsal settled in France. Here, he gave Central Asian history lessons with Turkish-Tatar tribes as free lessons in the Slav Tribal Research Institute linked to the Sorbonne. Important developments were experienced in Turkey during these years. Turkey won its struggle for independence and declared a republican regime. In other words, a nation-state was constructed. Arsal followed the political developments experienced in Turkey. He arrived in Turkey upon the invitation of the 'Türk Ocakları' in 1924 and had the opportunity to meet Atatürk. Atatürk invited Arsal to Turkey to contribute to the newly-founded state. Accepting Atatürk's invitation, Arsal settled in Turkey, and he undertook both academic and political duties in Turkey. He played pioneering roles in the foundation of the Turkish Historical Society and Turkish Language Society. At the same time, he founded the discipline of Turkish legal history. He wrote academic articles in the fields of Turkish history, Turkish law and Turkish language.

One of his most important works was the book called "Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları" (Sociological Principles of the Feeling of Nationality). This book explained the notions of nation and nationalism. His understanding of the idea of 'nation' showed significant resemblance to the policies of the period. However, Arsal had his own specific perspective in his approach to nationalism. For this reason, Arsal acquired an alternative opinion of Turkish nationalism. Adopting an individual-based understanding of nations, Arsal represented liberal nationalist thought within Turkish nationalism. Liberal nationalism was an approach which was developed especially in the 1990s. People like Neil MacCormick, David Miller and Yael Tamir are among the leading names in liberal nationalism. Arsal's approach to nationalism has similarities to the approaches of Neil MacCormick and David Miller. Arsal transferred the individual characteristics of liberalism into the nation like Neil MacCormick. Arsal and David Miller were not in favor of every society founding a state. The two names stated that founding a state could be productive under certain conditions. Additionally, Arsal, Neil MacCormick and David Miller assigned responsibilities and tasks to the individuals due to being a member of the society in which they live. Arsal and Neil MacCormick considered the freedom of both the individual and nations. However, this situation is not an obstacle to the responsibilities and moral duties of the individual.

Method: The method of the study was determined as qualitative content analysis and hermeneutic approach. In this context, Arsal's works, his speeches and researches about Arsal were examined.

Conclusion and recommendations: As a result of the research, it is seen that Arsal made important contributions to Turkish nationalism. It is understood that he was one of the leading figures of the period in Turkish legal history, history of Turks, Turkish language and nationalism.

Key Words: Sadri Maksudi Arsal, Turkish Nationalism, Nationalism, Russian Turks

Jel Classification: Z00

Özet

Sadri Maksudi Aرسال, Rusya'nın egemenliği altındaki Kazan'da dünyaya gelmiş Müslüman-Türk azınlığın bir üyesidir. Aرسال'ın yaşadığı dönemde Rus hükümeti azınlıkları Ruslaştırma politikası uyguluyordu. Bu durum karşısında Müslüman-Türk azınlık, kendi milli benliklerini koruma mücadelesine girmiştir. Aرسال da Müslüman-Türk azınlığın milli mücadelesine katılmıştır. Duma'ya seçilen Aرسال, burada soydaşlarının haklarını savunmuştur. İdil-Ural Milli Medeni Muhtariyeti'nin oluşumunda da önemli rol almıştır. Aرسال, anayasasını hazırladığı muhtariyetin meclis başkanı ve devlet başkanı olmuştur. Ancak bu muhtariyet yönetiminin ömrü uzun olmamıştır. Politik gelişmelerin ardından Aرسال'ın Rusya'da yaşama imkânı kalmamıştır. Aرسال'ın soydaşlarına ve Türklüğe olan ilgisi gittiği Paris'te de devam etmiştir. Sorbon Üniversitesi'nde Türklerin tarihi konusunda ders vermiştir. Bu dönemde Aرسال yeni kurulan Türkiye Devleti'nde yaşanan gelişmeleri takip etmiştir. Türkiye'de cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Aرسال, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletine gelmenin hayalini kurmaktadır. Aرسال, Türk Ocaklarının davetinden sonra yaşamına Türkiye'de devam etmiştir. Aرسال, yeni kurulan devlette önemli görevlerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı Sadri Maksudi Aرسال'ın Türk milliyetçiliğine yapmış olduğu katkıyı ortaya koymaktır. Araştırmanın yöntemi niteliksel içerik analizi ve hermeneutik yaklaşım olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Aرسال'ın eserleri, konuşmaları ve Aرسال hakkında yapılmış araştırmalar incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda Aرسال'ın Türk milliyetçiliğine önemli katkılar sunduğu görülmüştür. Aرسال, Türk hukuk tarihi, Türklerin tarihi, Türk dili ve milliyetçilik konularında dönemin önde gelen isimlerinden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sadri Maksudi Aرسال, Türk Milliyetçiliği, Milliyetçilik, Rusya Türkleri

Jel Sınıflandırması: Z00

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar olan dönemde Türk siyasal yaşamında milliyetçilik merkezi bir konu olmuştur. Milliyetçilik akımının gelişiminde ise Rusya Türklerinin etkisi büyüktür. Fransa'da başlayan milliyetçilik akımı içinde birçok azınlık barındıran Osmanlı ve Rus İmparatorluğu'nu da etkiledi. İmparatorlukların parçalanma riskiyle karşılaştıkları bu dönemde çeşitli kimlik politikalarıyla çözüm arayışına gidildi. Bütünleştirmeyi amaçlayan bu politikalar çözüm üretmekte yetersiz kaldı. Yeni çözüm ise imparatorlukların asli unsurlarına dönmek oldu. Ulus-devletin inşası süreci olarak değerlendirilen bu süreçte belirli kesimler dışlanmış ya da asimile edilmiştir. Rusya Türkleri de Panslavizm politikası ile yeni bir kimlik inşasına başlayan Rus imparatorluğu içerisinde kendi kimliklerini koruma yoluna gitti. Bu noktada Panslavizm Rusya Türklerinin birçoğu için kendi milliyetçiliklerine uygulayacağı bir model oldu. Böylece Rusya Türkleri arasında Türk milliyetçiliğine ilgi arttı. Bu Türkler arasında Sadri Maksudi Aرسال da vardı. Aرسال, Rusya'da yaşadığı dönemde Panslavizm politikasına tanık oldu. Milli kimliklerini unutmamış olan bir çevre içerisinde dünyaya gelmiş olan Aرسال, İsmail Gaspiralı gibi Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimleri ile tanışma imkânı buldu. Eğitim hayatında milliyetçilik ve Türkoloji konuları üzerinde çalışmış kişilerden ders aldı. Aرسال'ın milliyetçilik konularındaki deneyimleri Türk siyasal hayatının politik ortamının şekillenmesinde kimi destekleyici kimi çeşitlendirici katkı sağladı.

Aرسال'ın Türk milliyetçiliğine olan katkısının anlaşılması dönemin siyasal koşullarının analizinde önemli yer tutmaktadır. Günümüze dek etkisi süren dönemin politik koşullarını Aرسال'ın düşüncelerinden bulmak mümkündür. Bu düşünce ile Aرسال'ın Türk milliyetçiliğine katkısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada hermeneutik (yorumsamacı yaklaşım) yöntem kullanılmıştır. Hermeneutik yöntem yorumlama, açıklama, çeviri metodu olarak sosyal bilimlerde kullanılmaktadır (Fıncıoğulları, 2016: 42).

1. ARSAL'IN HAYATI VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE KATKISI

Sadri Maksudi Aرسال (1879-1957), Rusya'da, Kazan'a bağlı Taşsu köyünde dünyaya gelmiştir (Ayda, 1991: 9). Aرسال'ın eğitim hayatı kendi kültüründe eğitim veren okullarda başladı. Doğduğu Taşsu köyünde ilk okula başlayan Aرسال, daha sonra Kazan'da Allamiye Medresesi'ne gitti (Pultar, 2017: 45).

Arsal burada Arapça ve Farsça öğrendi (Akpınar, 1991: 396). Arsal eğitilmiş bir ailenin üyesiydi. Babası Molla Nizameddin Maksudi köyün imamıydı. Bu dönemde molla olmak öğretmen olmak anlamına gelmektedir. Kendisi gibi Allemiye Medresesi'nde okuyan ve burada öğretmen olarak çalışan abisi Ahmet Hadi Efendi ise pedagoji alanında ün yapmış bir eğitimciydi. Ahmet Hadi efendinin Arsal üzerinde önemli etkisi olacaktı. Kazan'ın önemli Ceditçilerinden olan Hadi Efendi, Kırım'da bulunan Bahçesaray'daki Zincirli Medresesi'nde ders vermeye giderken yanında Arsal'ı da götürdü. Arsal aynı okulda çalışan İsmail Gaspıralı ile tanışma fırsatı buldu. Burada Gaspıralı düşünceleri ile Arsal'ı etkileyecekti (Pultar, 2017: 45). Gaspıralı, Arsal'ın manevi babası olmuştur. Gaspıralı, "Türk Birliği" fikrini Arsal'a aşıl原因an kişi olmuştur (Ayda, 1991: 19-20). Arsal, Gaspıralı'nın öğretmen olarak çalıştığı Kırım'daki bu okuldan bir süre sonra Kazan'a geri dönerek Rus öğretmen okuluna yazıldı. Arsal'ın Rus okuluna yazılması Müslüman-Türk azınlık için normal karşılanabilir bir şey değildi (Pultar, 2017: 45). Rus öğretmen okulu, Çar hükümetinin Kazan Türklerini Ruslaştırmak için kurmuş olduğu bir kuruluştur. Arsal ve arkadaşı Ayaz İshaki bu okula ilk kaydolmuş Türk çocuklarındandı. Ancak onların bu okula gitme sebebi daha çok Rus düşmanlığındandı. Ruslarla mücadele için Rus kültürünü bilmek istemişti (Raevuori, 1968: 26-27). Arsal, Gaspıralı gibi Müslümanların geri kalmışlığını görmüştü. Okuma yazma bilen, dünyadaki gelişmeleri takip edebilecek kadar yabancı dil bilen bireylere ihtiyaç vardı (Bayramlı, 2007: 109). Arsal da Fransızca gibi yabancı dillere ilgi duyuyordu. Ayrıca Rusya'da yaşayan bir azınlığın üyesi olarak Rusçanın öğrenilmesi gerektiği gerçeğini kabul etmişti. Arsal, Rus okulunda başta Lev Tolstoy olmak üzere romanlara ilgi duymuştu. Arsal, tarihi ve ilmi eserleri de takip ediyordu. İlgiyle okuduğu eserlerden birisi de Jean J. Rousseau'nun eserleriydi. Aynı zamanda tabii ilimler alanına da ilgi duyan Arsal, Darwin'in kitabını da okumuştur (Ayda, 1991: 20-21). Arsal'ın romanlara olan ilgisi 1898 yılında ilk edebi eserini yazmasını sağlamıştı. Maişet ismini taşıyan eser "yaşayış" anlamına gelmektedir. Eserin en önemli özellikleri terbiyevi, pedagojik ve milliyetçi bir içeriğe sahip olmasıdır (Ayda, 1991: 22). Arsal, Maişet romanı ile Kazan şivesini Türk dilleri arasında edebi bir dil haline getirmeye çalışmıştı. Böylece milli gelişimde ve ilerlemede önemli bir unsur olan milli edebiyatın gelişimi yolunda bir adım atılmış olacaktı. Arsal'ın ideali Tatarca'yı edebi bir dil haline getirmektir. Tatar milli kimliğinin oluşumu için Tatarcanın edebi bir dil olması gerektiğine inanıyordu (Bayramlı, 2007: 105). Arsal'ın on dokuz yaşında yazdığı Maişet romanı milli meseleler konusundaki ilk katkısı olduğu söylenebilir.

Arsal, okuduğu Rus öğretmen okulundan mezun olur. Ancak kendisi ilkokul öğretmeni olmak istemez. Arsal'ın hayali okumaya devam etmek ve yeni şeyler öğrenmekti. Hadi Efendi kardeşi Arsal'a eğitimine İstanbul'da devam etmesini önerdi. Arsal, severek okuduğu Osmanlı yazarları ile tanışma fırsatı bulacağından ve Rusya'dan bir süre uzak kalacağından mutluluk duymuştu. Arsal, İstanbul'a gelmeden Gaspıralı ve Tolstoy ile görüşmüştür. Gaspıralı görüşme esnasında Arsal'a okuması için Paris'e gitmesini önermiştir. Arsal, İstanbul'a geldiğinde Ahmet Midhat Efendi'den de aynı nasihatini almıştır. Bu iki önemli insanın tavsiyesine uyan Arsal okumak için Paris'e gitmiştir (Ayda, 1991: 25-29). Böylece Arsal'ın Paris yılları başlamış olur (Poray, 1967: 299). Arsal, Paris'te Sorbon Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi'ne kaydolar. Ancak Arsal hukuk dışında Yüksek İhtimai İlimler Okulu'nun derslerine de girer. Sorbon Üniversitesi'nde Gabriel Tarde, Levy-Brühl ve Durkheim gibi ünlü hocalardan dersler alır. Paris, Arsal için bir ilim okyanusu gibidir. Önemli yabancı hocalarla tanışmanın yanında, Yahya Kemal, Ahmet Ferit, Ahmet Rıza gibi Osmanlı aydınları ile de tanışma imkânı bulur (Ayda, 1991: 29). Paris aynı zamanda Arsal ve Yusuf Akçura gibi iki Kazanlı Tatarın karşılaştığı bir yerdir. Bu iki arkadaşın kaderi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de buluşacaktır (Pultar, 2017: 46). Arsal'ın Türk milliyetçiliğine ikinci önemli katkısı Paris'te Yusuf Akçura ile karşılaşmasının neticesinde gelişir. İki isim *Tercüman* gazetesinin çıkarılışının 20'nci yılı dolayısıyla Gaspıralı adına jübile planlarlar. İki ismin katılmadığı jübile töreni Bahçesaray'da gerçekleştirilir. Bu jübile etkinliği Rusya'daki Müslüman Türklerin ilk milli kongresi niteliğine sahip olur. Türklerin milli meseleleri hakkında konuşmaların yapıldığı toplantıda milli kültürün yaşatılması, Ruslaştırma politikasına karşı tedbirler konusu görüşülür. Bu kongrenin ardından

yeni kongreler birbirini takip etmeye başlar (Ayda, 1991: 30-32). Uzun bir süre Türk egemenliği altında yaşamış ve Alman tehdidi ile karşı karşıya kalan Slav halkları kendi egemenliklerini elde etmek istiyordu (Guins, 1949: 128). Ruslar, güçlerini artırma konusunda Türkleri bir tehdit olarak görüyordu (Petrovich, 1956: 262, 271). Panslavizm kültürel karşıtlığa dayanıyordu. Bu kültürel karşıtlıkta Slav halkların üstün özelliklerine vurgu yapılıyordu (Petrovich, 1956: 67-68). Bu nedenle Panslavizm dışlayıcı bir içeriğe sahipti. Rusya Türklerinin bu politikadan etkilenmesi kaçınılmazdı. I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de başlayan Kurtuluş mücadelesine dek durum böyleydi. Kurtuluş Savaşı döneminde Türkiye, Bolşeviklerle ilişkilerini artırmaya başladı. Bolşevizmin Kazan ve Kırım gibi bölgelerde yaşayan Müslüman nüfus için bir tehdit olması düşünülmemiş ve kurtuluş mücadelesinde Bolşeviklerin desteği alınmak istenmişti. Bu düşünceye göre Bolşevizm kültürel anlamda Müslüman Türklere bir tehdit olarak görülmemiştir (Jäschke, 1961: 204). Ancak I. Dünya Savaşı ile öldüğü düşünülen Panslavizm, II. Dünya Savaşı ile Sovyet liderliği adına yeniden bir silah olarak kullanılmaya başlanacaktı. 1826 yılında gelişen ve Herder’in milliyet fikrine dayanan Panslavizm kültürel bir topluluğun geliştirilmesine dayanan ve yabancı güçlerden kurtuluşu savunan bir romantizme dayanmaktaydı (Rauch, 2009: 115-116). Bu nedenle Rus egemenliği altında yaşayan Müslüman Türkler değişen siyasal konjonktüre göre kültürel ve siyasal baskıya açık hale geliyordu.

Aarsal 1906 yılında Paris’te yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra Rusya’ya dönmüş ve Rusya Türklerinin milli hareketi içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Tanyeri, 1995: 28). Çarlık Rusya’da 1905 yılında ıslahat hareketleri başlamış, meşrutiyet ilan edilmiş ve millet meclisi olan Duma açılmıştır. Bu süreçte çeşitli hakların kabul edilmiş olması Kazan Hanlığı topraklarında bir tür rönesans yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin içerisinde Sadri Maksudi Aarsal’ın da önemli yeri vardır. Aarsal, daha Paris’ten gelmeden Rusya’da Müslüman azınlık içerisinde önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Ceditçilik faaliyetleri de bunlardan birisidir (Pultar, 2017: 46). Ceditçilik hareketi milli birlik, milliyetçilik ve İslam birliği düşüncesini dile getiren bir yapıdır. Bu hareket Doğu toplumlarının Batı toplumları karşısındaki geri kalmışlığına ve esaretine karşı gelişmiştir. Hareketin ortaya çıktığı zamanlarda Osmanlı’nın hem Kırım’da hem Orta Asya’da hakimiyetini Rusya’ya kaptırmıştır. Osmanlı, hakimiyetini kaybettiği bu topraklar üzerindeki ilişkisini sivil olarak Ceditçilik Hareketi aracılığıyla sosyal ve kültürel alanda devam ettirmiştir (Koncak, 2013: 106). Rusya’da meşrutiyetin ilanı ile oluşan nispi özgürlük ortamında Müslümanlar da bu tür hareketleri daha kolay gerçekleştirebilir hale gelmiştir. Ardı ardına Müslüman kongreleri toplanmaya başladı. İsmail Gaspıralı, Abdürreşit İbrahim (Reşit Kadı) ve Yusuf Akçura gibi öncü isimler Rusya Müslümanlarının birlik oluşturması için girişimlerde bulunmuştu. Reşit Kadı’nın yazmış olduğu “Çoban Yıldızı” risalesi, Rusya Müslümanlarının kaleme aldığı ilk siyasi belgedir (Uzun, 1988: 296). Reşit Kadı’nın eseri, Rusya’daki soydaşlarının haklarını kararlı bir şekilde hukuki ve siyasi zeminde arayacağına bir belgesi niteliğindedir. Bu risalede Rusların Tatarları Hıristiyanlaştırma çabalarına karşı direniş çağrısında bulunulur. Bu çağrı milli uyanışın bir uzantısıydı (Devlet, 2020: 112-113). İsmail Gaspıralı’nın “Dilde, fikirde, işte birlik” prensibiyle yayınladığı *Tercüman* gazetesi bütün Türk halklarını birleştirmeyi ve eğitim, kültür reformu, modernleşme gibi ihtiyaçlara çözümler sunmayı amaçlamış bir yayın organıdır. Gaspıralı açmış olduğu “Usul-ü Cedit” okulu ile milli birlik ve milliyetçilik ekseninde politikalar geliştirmiştir. Ceditçilik, Osmanlı ile Türk halkları arasındaki bağların kültürel ve sosyal alanda sürmesine katkı sağlamıştır (Ölçekçi, 2018: 228). “Kazan Muhbiri” adlı gazetenin yazarı olan Yusuf Akçura ise Reşit Kadı ve İsmail Gaspıralı gibi isimlerle Müslümanların bir araya gelmesi için çeşitli kongre faaliyetlerine katılmıştır. Nitekim Ufa’da toplanan Dini Kongre’de en faal rolü Yusuf Akçura oynamıştır. Dini ve milli isteklerin Rusya hükümetine bildirilmesinin kararlaştırıldığı bu kongrenin ardından Reşit Kadı’nın girişimleri ile Birinci Milli Kongre (17 Ağustos 1905) oluşturulur. Türk birliği ülküsünü benimsemiş katılımcıların olduğu bu kongrede “Müslümanlar İttifakı” adlı kuruluşun oluşturulması kararlaştırılır. Böylece Rusya Türkleri birleşmiş olacaktı. Müslümanlar İttifakı’nın bir parti haline gelmesi için Yusuf Akçura

önderliğinde İkinci Milli Kongre (15 Ocak 1906) toplanacaktı. Ancak partinin resmileşmesi için gerekli zaman bulunamayınca Müslümanlar çeşitli Rus partilerine üye olarak Duma'ya girmeyi kararlaştırdılar. Akçura gibi Müslümanların büyük bir çoğunluğu KADET partisine (Konstitüsyoncu Demokratlar) üye oldu. Kadetler Müslümanlardan oy almak için partilerine Müslümanları kabul etmişti. Yusuf Akçura'nın Duma'ya girmesi Rus hükümeti tarafından engellenmiş olmasına rağmen birçok Müslüman I. Duma'ya girmeyi başarmıştı. Ancak I. Duma'nın ömrü uzun olmadı. Bu gelişmeler yaşanırken Arsal bulunduğu Paris'ten Rusya'ya gelecektir. Arsal, III. Milli Kongre'nin (16 Ağustos 1906) ikinci gününde Merkez Komitesi üyesi olarak katılım göstermiştir. Kongreye katılan delegelerin hepsi Müslümanlar İttifakı'nın siyasi bir parti haline gelmesini talep etmiştir. Ancak bu talep yetkili makamlarca onaylanmamıştır. Bütün delegelerin isteği ve amacı Türk neslini yetiştirmektir. Yetiştirdikleri nesil Rus aydınlarından daha aşağı olmayacaktı ve hatta onlara kafa tutabilecekti. Kendi hakkını arayan bir nesil yetiştirmek için eğitim en önemli araçtı. Ayrıca bu kongrede Arsal'ı da sevindirecek olan dil birliği konusunda karar alındı. Buna göre Rusya'daki bütün Türk okullarında yerli lehçelerin yanında müşterek edebi dil olarak Osmanlı Türkçesi de okutulacaktı (Ayda, 1991: 43-50). Aynı zamanda Kadetlere üye olan Müslümanlar Duma'ya girerek kendi haklarını savunmaya çalışıyordu.

Arsal, katıldığı Üçüncü Milli Kongre'den sonra birçok Müslüman gibi liberal görüşü temsil eden KADET partisine üye oldu. Duma'nın ardından tekrar açılan II. Duma seçimlerine katılan Arsal, 20 Şubat 1907'de Duma üyeliğine hak kazandı. Ancak II. Duma'nın da ömrü uzun olmadı. Arsal, III. Duma seçimlerinde de meclise girmeyi başardı. Beş yıla yakın bir süre devam edecek olan III. Duma'nın Başkanlık Divanı üyeliğine seçilir. Bu görevinin yanında Duma'daki Müslümanlar grubunun sekreteri olur. Arsal, 1909 yılında Duma'dan İngiltere'ye yapılacak resmi ziyarette Müslümanların temsilcisi olarak görev alır. Arsal İngiltere yolcuğunda Anglia'ya Seyahat (1912) adlı kitabını yazdı. Arsal, III. Duma'da çoğunluğu Türk olan Müslümanları temsil etmiş ve onların haklarını dile getirmiştir (Pultar, 2017: 47). Rusların Türkleri kendi dillerinden uzaklaştırma ve Ruslaştırma çabalarına karşı kendini yetiştirmiş bir aydın olarak Arsal, kendisi gibi mücadele eden aydınlarla birlikte Türkçenin ve milli kültürün korunması mücadelesini verdi. Rus hükümet Türk halklarının gelenek, örf ve adetlerini kaldırmak istedikçe Türk ve Müslüman halk aksi bir tesirle direnme mücadelesine girişmekteydi. Rusya'nın bu Ruslaştırma çabalarına karşı Arsal, Türk halklarının mücadelesini Duma sahnesine getirmiş ve milli mücadelenin savunusunu bütün milletlere duyurmak istemiştir. Arsal, Duma'da bulunduğu süre içerisinde yalnızca Rusya Türkleri ve Müslümanları ile ilgilenmemiştir. Rusya dışındaki Türklerle de aynı şekilde alakadar olmuştur (Caferoğlu, 1967: 309-311). Nitekim Rusların Finlandiya'nın otonomisini yok etme ve idare biçimini değiştirme çabası karşısında Arsal, Duma'da kürsüye çıkarak Finlandiya'nın haklarını savunmuştu (Raevuori, 1968: 27). Arsal'ın Duma yıllarında en önemli kazançlarından birisi de ünlü Türkolog Radloff ile tanışması olmuştur. Uzun bir süre Radloff ile vakit geçirme imkânı bulan Arsal, Rus bilim insanından Türk dilinin lehçeleri, Türk grameri, Türk fonetiği alanında bilgi sahibi oldu (Ayda, 1991: 53).

Arsal, II. Duma'da Rus hükümetinden Türk okullarının da Rus okulları gibi bütçeden eşit pay alması gerektiğini savunmuştu. II. Duma döneminde Duma'ya temsilci göndermesi engellenen Türkistanlıların, Kırgız ve Kazakların haklarını savunmuştu. Ayrıca Rusların Müslümanları dejenere etme çabaları doğrultusunda Türk şehir ve köylerinde votka satışını yapmasını protesto ederek bu satışları durdurmuştu. Arsal'ın bir diğer savunusu cuma günü dükkanlarını kapatıp tatil yapan Müslümanların pazar günü dükkanlarını açmasının engellenmesi konusu oldu. Arsal, Müslümanların cuma günü yerine pazar günü dükkân açmalarını dini hürriyetlerin bir gerekliliği olarak savundu. Arsal'ın milli meselesi yalnızca Rusya Müslümanları değildi. O, aynı zamanda Osmanlı için de mücadele etmiştir. Osmanlı 1908'de Meşrutî monarşiye geçince Arsal'ın teklifi üzerine Duma, Osmanlı meclisine tebrik mesajı göndermiştir (Ayda, 1991: 54-58). Arsal'ın Finlandiya'dan Osmanlı'ya kadar kendi milletinden olan tüm halklarla ilgilenmesi onun Panislamizm ile suçlanmasına neden olmuştur. Arsal bu suçlamayı reddetmiştir. Arsal, Müslümanların birlik halinde oluşunun Panislamizm düşüncesine dayanmadığını ifade etmektedir. Onları

bir araya getiren güdü yaşama içgüdüsüdür. Arsal, ortak dinin hususiyetlerine ve milli özelliklerine sıkıca bağlı olduğunu belirtmiştir (Devlet, 2020: 190). Bu duygularla her defasında Osmanlı'nın menfaatlerini gözetmiştir. Nitekim Bulgaristan ile Osmanlı arasında yaşanan sorunlar neticesinde Rusya'nın nasıl tavır alacağına ilişkin Duma'da yapılan görüşmede Arsal, Müslüman Türklerin Rusya'ya sadakati için belirli şartlar ileri sürmüştür. İlk olarak Rus ordusunda görev alan Müslüman Türk askerler Osmanlı ordusuyla savaştırılmayacaktır. İkinci olarak Rus Çarlığı, İstanbul ve Boğazlar üzerinde emperyalist iddialarından vaz geçecektir (Ayda, 1991: 62-63). Arsal, dil konusunda da önemli katkılar sağladı. Örneğin Arsal, Oğuz kelimesinin etnik bir ad olmayıp, sosyal örgütle ilgili bir kelime olduğunu bulmuştur. Oğuz demek “ok”lar, “kabileler” veya “oymaklar” anlamına gelmekteydi (Ayda, 1991: 144).

Arsal, Müslüman Türklerin kendi benliklerini yaşayabilmesi için İdil-Ural bölgesi adına “milli medeni muhtariyet” tasarısı hazırladı. Bu tasarı Müslüman Türklerin oluşturmuş olduğu kongrede kabul edildi. Ardından geçici muhtariyet idaresi kuruldu. Bunun başına da Arsal seçildi. İlerleyen süreçte Arsal Muhtariyet meclisinin de başkanlığına seçildi (Tanyeri, 1995: 28). Böylece Arsal kurulan Milli Medeni Muhtariyeti'nin hem başbakanı hem cumhurbaşkanı oldu (Ayda, 1991: 106). Ancak Rusya'da yaşanan 1917 Ekim ihtilali sonrasında Arsal'ın Rusya'da kalma imkânı kalmadı ve Arsal 1918 yılında Rusya'dan ayrıldı (Ercilasun, 2017: 170). Arsal, Milli Medeni Muhtariyeti'nin anayasasını hazırlarken Otto Bauer ve P. Springer'in milliyet anlayışını inceledi. Bu incelemelerin ardından “İç Rusya ve Sibirya Türk-Tatarları” için milli medeni muhtariyet tasarısını oluşturdu (Taymas, 1959: 32-33). Böylece milliyet meseleleri hakkındaki deneyimini artırmış oldu.

Arsal'ın Rusya'daki serüveni sona erdikten sonra onu Fransa'da akademik bir süreç beliyordu. Paris'teki öğrencilik yıllarında Joseph Halévy'den ve Rusya yıllarında da Friedrich Wilhelm Radloff'tan etkilenmişti. Arsal, Prof. Mösyö Émile Haumant'ın konferans daveti üzerine Sorbon Üniversitesi Slav Araştırmaları Enstitüsü'ne gitti. Böylece Arsal'ın Paris'te akademik hayatı başladı (Yörük, 2017: 127-128). Arsal burada profesör olarak Türk-Tatar Kavimleri Tarihi üzerine derslere girdi. Nitekim Arsal, Finlandiya ve Berlin'de bulunduğu süre içerisinde Türk Tarihi ve lisanı üzerine çalışmıştı (Birinci, 2017: 81). Paris'e geldiğinde Türk tarihi alanında kendini geliştirmiş durumdaydı. Arsal'ın akademik hayatı Paris'te devam ederken Türkiye'de ise cumhuriyet rejimine geçilmiş ve ulus-devletin inşası sürecine başlanmıştı. Yeni ulus nasıl tanımlanacaktı? Hangi unsurlar ulusun özellikleri arasında yer alacaktı? Ulus devletin belki de en önemli meselesi ulus-millet kavramıydı. Millet, milliyet, Türk milleti, Türk dili gibi alanlarda çalışmış olan Arsal, Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı sunacaktı.

Mustafa Kemal liderliğinde başlayan milli mücadele başarıya ulaşmıştı. Mustafa Kemal, Ankara'yı Türk devletinin yeni başkenti ilan etti ve Türklük için çalışanları etrafında topladı. Bu dönemde Sorbon Üniversitesi'nde Türk tarihi okutan Arsal, davet üzerine 1924 yılında Türkiye'ye geldi (İnalçık, 2017: 17). Ankara ve İstanbul'da verdiği konferanslarla kendini geniş bir kitleye tanıttı. “Türk Tarihinin Telkinatı” adlı konuşmasında Türk ırkının meziyetlerini ve eksikliklerini anlattı. Arsal'ın ilk konferansını diğerleri takip etti. “Türk Tarihinde Halk, Kahramanlar ve Hanedanlar”, “Türk Tarihine Umumi Bir Nazar”, “Türk Birliği”, “Lisanların İnkişaf ve Tekamülünde Akademilerin Rolü” gibi konularda konferanslar verdi. Daha sonra dil ve tarih çalışmalarına katılan Arsal, Ankara Hukuk Mektebi'nin profesörleri arasında davet edildi (Yörük, 2017: 129-131). O, böylece Ankara Hukuk Mektebi'nin kurucu üyeleri arasında yerini aldı. Bu mektep Atatürk tarafından yeni devletin inkılapçıları yetiştirmek için açılmıştı. Arsal'ın Türk milliyetçiliğine ve devletine önemli bir katkısı da hukuk fakültesinde gerçekleşmiştir. Arsal burada Türk Hukuk Tarihi kürsüsünü kurmuştur. Ayrıca Umumi Hukuk Tarihi dersine de girerek Avrupa üniversitelerindeki seviyede dersi yürütmüştür. Bu derslere İstanbul Üniversitesi'nde de devam eden Arsal, ayrıca hukuk felsefesi dersine de girmiştir (İnalçık, 2017: 17). Arsal, Türk Hukuk Tarihi dersini İslam Hukuku dönemiyle sınırlı tutmamış ve İslam'dan önceki köklerinin araştırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Arsal, Türkiye'de hukukun genel teorisinden

bahseden ilk kişi olarak nitelendirilmiştir (Gedikli, 2017: 280-282). O, yazdığı akademik kitaplarla ve hukuk disiplinine verdiği katkılarla Türk Hukuku alanında önemli bir isim olmuştur. Ayrıca Türklerin tarihi süreç içerisindeki hukuk yönünü ele alması bakımından Türk milletinin kendisini tanımasına katkı sağlamıştır. Türklerin devlet kurma ve düzen içerisinde yaşama kabiliyetine vurgu yapmıştır (Arsal, 1937: 1063). Arsal'a göre hukuk bir devlet içerisinde doğar. Çokça devlet kurmuş olan Türkler de hukuk kanun seven ve hukuk yaratan bir millettir. Orhun Abideleri, Kutadgu Bilig, Siyasetname örnekleri bunu göstermektedir (Arsal, 1937: 1081-1091).

Arsal'ın Türk milliyetçiliğine katkılarında biri de tarih alanı olmuştur. Arsal, 1931'de kurulan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nin üyesi olmuştur. Bu kurumun ismi sonradan Türk Tarih Kurumu olarak değişecektir. Kurumun üyeleri Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarih görüşünü oluşturan kişilerden oluşmuştur (Pultar, 2017: 59). Ayda'ya göre cemiyetin kurulmasını ilk teklif eden kişi Arsal'dır. Arsal, Türk Ocakları'nın 6. Kurultayında Türklerin eski tarihini inceleyecek bir tarih heyetinin oluşturulmasını teklif etmiştir. Kurultayda bulunan Afet İnan, Arsal'ın teklifini Atatürk'e bildirmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş süreci böylece başlamıştır. Arsal, tarih ve kültür meselelerine önem veren bir kişiydi. Türkiye'ye gelir gelmez Türk Ocaklarına üye olmuştu. Daha sonra kurumun "Hars Heyeti" (İlim ve Sanat Heyeti) üyesi seçilmişti. Arsal, Türk Ocağını Türklük ateşini ve alevini barındıran bir tapınak olarak nitelendiriyordu. Ocak, Türk meselelerine eğilen bir yüce meclisti ve bütün dış Türklerin yönlendikleri bir Kâbe gibiydi (Ayda, 1991: 164-169). Arsal, Türk Ocaklarında ve yazılarının yayımlandığı *Türk Yurdu* dergisinde kendi düşüncelerini anlatma imkânı buluyordu. Bu konulardan birisi de Türklerin köklü tarihidir. Türk Tarih Kurumu fikrinin doğduğu yer de yine Türk Ocakları Kurultayı oldu.

Türk Tarih Kurumu ulus devletinin inşasında önemli röle sahipti. "Türk Tarih Tezi"ni formüle eden kuruluş "Türk Tarihinin Ana Hatları" başlığıyla yayımlar yaptı. "Resmi tarih yazma" eyleminin bir neticesi olarak nitelendirilen kitap liselerde ders kitabı olarak okutuluyordu. Arsal da "Orta Asya Türk Devletleri" adlı dizinin yazarıydı. O, Türk Tarih Tezi'ni oluşturan heyetin bir üyesi olmakla birlikte heyetle tam bir fikir birliği içerisinde değildi. Arsal, kimi tarih tezlerine karşı çıkmakla birlikte bunların yayımlanmasına karşı çıkmamıştır. I. Tarih Kongresi'nde, "Tarihin Amilleri" adlı bildiri sunmuştur. Bu bildiri Arsal'ın tarih bilimine ilişkin görüşlerini ifade etmektedir (Pultar, 2017: 59-60). Arsal, kendi fikirlerini ve görüşünü açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ü çok sevmesine rağmen ona karşı kendi fikirlerini açıkça söylemekten çekinmemiştir. Arsal, Sümer ve Eti medeniyetlerinin Türklerin yarattığı medeniyetlerden olmadığını düşünmektedir. Ayrıca "Denizbank" meselesinde kendi görüşünü açıkça dile getirmiştir (Gedikli, 2017: 282-283).

Arsal'ın Türk milliyetçiliğine katkısı büyüktür. Hukuk ve tarih alanının dışında dil konusunda da yeni kurulan devlete katkı sunmuştur. 1930 yılında yazdığı "Türk Dili İçin" adlı eser dil devriminin önemli kaynaklarından birisi olmuştur (Pultar, 2017: 60). Ayrıca Türk Tarih Kurumu'nda olduğu gibi Türk Dil Kurumu'nun oluşumunda da önemli rol oynamıştır (İnalçık, 1963: 51). Arsal'ın dil, tarih gibi konulara verdiği önem onun milliyetçilik anlayışında da görülmektedir. Arsal'a göre millet, kültür birliği, dil birliği, örf ve âdet birliği, milli seciye ve maşeri psikoloji gibi amillerin karışımıdır (Koşay, 1967: 63). Bu anlamda dil bir milletin temel unsurlarından birisidir. Ayrıca Arsal, manevi babam dediği İsmail Gaspıralı'nın "dilde birlik" şiarını zihnine kazınmıştı. Arsal'ın Rusya'daki yıllarında yazdığı *Maişet* adlı romanı Kazan Türkçesinde yazılmış ilk romandı. Radloff gibi bir Türkologtan Türkçe konusunda çok şey öğrenen Arsal, Türkçenin millileşmesini ve ileride ortak bir edebi Türk dili yaratılmasını istiyordu. Dil reformu da bu doğrultuda hareket etmeliydi (Ercilasun, 2017: 169-173). Çünkü milletlerin oluşumunun şartlarından ve aynı zamanda sonuçlarından birisi de dil birliğidir. Bir kavmi oluşturan bütün kabileler aynı dili konuşmaya başladığı zaman millete dönüşür. Milli dilin yaşatılması millet olarak yaşamının vasıtasıdır (Arsal, 2018: 83-84). Bu nedenle Arsal bir dil akademisinin kurulması gerektiğini söylemiştir.

(Aرسال, 1930: 443-450). Aرسال ayrıca halk dili ile ilim dili ayrımı yaparak ilim dilinin gerekliliğine işaret etmiştir (Aرسال, 1948: 2).

Sadri Maksudi Aرسال'ın temel savunusu milletlerin hürriyeti ve gelişimi olmuştur. Özelde ise Türk milletlerinin hürriyeti ve gelişimi olmuştur. Finlandiya, Türkistan, Kırgızistan ve Kazakistan'ın milli haklarını Duma'da savunmuştur. Ayrıca KADET partisinin bazı üyelerinin Türkiye'nin payitahtını ve boğazlarını alma teklifine karşı çıkmıştır. Aرسال, Müslümanların KADET'e desteğinin bir şartı olarak kendi milletinden olan Osmanlı'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulmasını istemiştir. Aرسال, bütün milletler için adalet ve hürriyet prensibini savunmuştur (Türk Yurdu, 1967: 328). Aرسال'ın milliyetçiliği Türk milliyetçiliği içerisinde farklı bir bakış açısı getirmiştir. Onun millet anlayışı birey esastır. Nasıl ki bireyler hür olmalıdır, milletler de hür olmalıdır. Aرسال'ın bu görüşleri federal devlet anlayışında açıkça gözükmemektedir. Federal devlete mensup tüm devletler eşittir. Nitekim Aرسال'a göre ırklar arasında üstünlük ya da hiyerarşi farkı yoktur. Federal devlet eşitlik ilkesi ile bir araya gelen ve asıl yetkili olan devletlerin birleşimi ile oluşmuştur. Federal devlet ile kendisini oluşturan milletler arasındaki ilişki liberal görüşün birey ile devlet arasındaki ilişki ile paralellik gösterir. Nasıl ki devletin asli görevi kendisini oluşturan bireylerin güvenliği, hürriyeti ve istiklali ise Federal devletin görevi de kendisini oluşturan milli devletlerin güvenliği, hürriyeti ve istiklalidir (Aرسال, 2018: 198-199). Aرسال'ın bu düşünceleri milliyetçilik yaklaşımlarına yeni bir katkı sağlamıştır. Aرسال'ın millet anlayışı Türk milliyetçiliğini destekleyici ve ona katkı sağlayıcıdır. Aرسال'ın Türkçülüğü şovenist değildir. Kendi milleti kadar diğer milletlerin de gelişimini arzu eder. Bu medeniyetin barışçıl şekilde gelişimi ve ilerlemesi için gereklidir. Bundan dolayı Aرسال Türk milletinin de gelişimi için uğraşmış ve Türk milletinin kendisini tanıması ve bilmesi için uğraşmıştır. Bu nedenle, Pultar'ın (2017: 55) da ifade ettiği gibi Aرسال, Türklere Türklüğü öğreten “dış Türkler”den birisi olarak nitelendirilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sadri Maksudi Aرسال cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal yaşamın önemli aktörlerinden birisi olmuştur. Aرسال'ın en önemli özelliklerinden birisi Türkçülüğü olmuştur. Milli hislerinin gelişiminde Rusya'da Müslüman -Türk azınlığın üyesi olmasının etkisi vardır. Panslavizm ve Ruslaştırma politikası, Rusya'daki Türklerin milli kimliklerine daha sıkı sarılmasına neden olmuştur. Muhtemelen bu durum Aرسال'ın milletlerin hürriyeti ve eşitliği prensibini ilke edinmesine neden olmuştur. Aرسال, bireyin güvenliğini ve hürriyetini üyesi olduğu toplulukta görmektedir. Onun millet anlayışı bu nedenle hem bireyci hem kolektivist nitelikler barındırmaktadır. Aرسال'ın bu özelliği Atatürk'ün millet anlayışı ile de örtüşmektedir. Aرسال'ın anlayışında birey ile üyesi olduğu millet arasında sıkı bir ilişki ve köklü bir bağ bulunmaktadır. Bu ilişkide bireyin üyesi olduğu topluma karşı sorumlulukları olmakla birlikte bireyin hürriyeti esastır. Aرسال'ın bireye verdiği hürriyet aynı zamanda milletler için de geçerlidir. Bu anlamda Aرسال'ın millet anlayışında birey temelli bir yaklaşım söz konusudur. Bu nedenle Aرسال cumhuriyet döneminde liberal milliyetçiliğin sözcüsü olmuştur. Aرسال'ın bu bakışı Türk milliyetçiliğine farklı bir bakış kazandırmıştır. Aرسال'ın Türk milliyetçiliğine katkısı farklı bir milliyetçilik söyleminden daha fazlasıdır. Aرسال, Türk Dil Kurumu'nun ve Türk Tarih Kurumu'nun oluşumunda önemli rol almıştır. Aرسال, Türk Tarih Tezi'ni hazırlayan heyetin bir üyesidir. Türk tarihi ve Türklüğün geçmişi üzerinde yaptığı araştırma ve yazılar ile akademik anlamda katkı sağlamıştır. Aرسال, Türk Hukuk Tarihi disiplininin oluşumunda da doğrudan katkı sağlamıştır. Bir akademisyen ve milletvekili olarak uzun yıllar hizmet etmiş olan Aرسال, Rusya'da yaşadığı dönemde Osmanlı'nın, diğer soydaşlarının ve Rusya Türklerinin haklarını savunmuştur. Aرسال yaşamı boyunca millettaşları için mücadele etmiştir. Türk milliyetçiliğine çeşitli alanlarda hizmet etmiş olan Aرسال, Türk siyasal hayatının önemli aktörlerinden birisi olmuştur.

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma doküman analizi yöntemi doğrultusunda yürütüldüğünden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, T. (1991). Arsal, Sadri Maksûdi. TDV İslam Ansiklopedisi, 3(0), 396-397.
- Arsal, S. M. (1930). *Türk Dili İçin*. Türk Ocakları Yayınları.
- Arsal, S. M. (1937). Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerinin İnkişafında Türk Irkının Rolü. II. Türk Tarih Kongresi. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*. 1062-1093.
- Arsal, S. M. (1948, 5 Ekim). *Medeni Milletlerde İlim Dili Yaratma Tarihine Bakış*. Cumhuriyet Gazetesi, 2.
- Arsal, S. M. (2018). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. Ötüken.
- Ayda, A. (1991). *Sadri Maksûdi Arsal*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayramlı, A. U. (2007). Sadri Maksudi'nin ölümünün 50. yılı anısına: Sadri Maksudi'nin hayatı ve Maksudi'nin az bilinen "Maişet" romanı hakkında. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 101-109. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/issue/50333/651782>
- Birinci, A. (2017). Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi'nin Hayat Hikayesi ve Eserleri. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (Ed.), *Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayı* (s. 75-122). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
- Caferoğlu, A. (1967). Sadri Maksudi Arsal'ın Aziz Hatırasına. *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, (5)3, 309-312.
- Devlet, N. (2020). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Türk Tarih Kurumu.
- Ercilasun, A. B. (2017). Sadri Maksudi Arsal ve Türk Dili. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (Ed), *Ord. Prf. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayı* (s.167-180). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
- Fıncıoğulları, S. (2016). Sosyal bilimler ve hermeneutik üzerine kısa bir değerlendirme. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 37-4. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosder/issue/41007/495541> 8.
- Gedikli, F. (2017). *Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi Arsal*. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (Ed), *Ord. Prf. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayı*. LXXV, 273-288. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
- Guins, G. C. (1949). The Politics of 'Pan-Slavism'. *The American Journal of Economics and Sociology*, 8(2), 125-132. <https://www.jstor.org/stable/3484023>
- İnalçık, H. (2017). *Sadri Maksudi Arsal İçin*. Fethi Gedikli, Ali Adem Yörük ve Mahmud Esad Kalıpçı (Ed.), *Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayı*: LXXV, (s. 15-18). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
- İnalçık, H. (1963). Sadri Maksudi Arsal (1880-1958). *Türk Kültürü*, (5), 49-52.
- Jäschke, G. (1961). Neues zur russisch-Türkischen Freundschaft von 1919-1939. *Die Welt des Islams New Series*, Published by Brill, 6(3/4), 203-222.
- Koncak, İ. (2013). Ceditçilik hareketi ve Türkistan-Osmanlı Devleti ilişkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(1), 105-114.
- Koşay, H. Z. (1967). Sadri Maksudi Arsal'ın hizmetleri ve Milliyet anlayışı. *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, (53), 313-320.
- Ölçekçi, H. (2018). Gaspıralı İsmail'in Tercüman Gazetesi'ndeki iletişim modeli ve Türk Dünyasında işbirliğinin geliştirilmesinde medyanın rolü. *Researcher: Soscial Science Studies*, 6(1), 224-235.
- Petrovich, M. B. (1956). *Emergence of Russian Pan Slavism 1856-1870*. Columbia University Press, New York.
- Poray, R. (1967). Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal. *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, 53, 299-300.
- Pultar, Gönül (2017). Dedem Sadri Maksudi Arsal (1878-1957). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, S. LXXV, 43-74
- Raeuori, Y. (1968). *Sadri Maksudi ve Türk Fin Münasebetleri*. Aydın Yeğen (Çev.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 8.

- Rauch, G. V. (2009). Eine taktische Waffe: Der sowjetische Panslawismus. *Osteuropa*, 59,12,115–123.
<https://www.jstor.org/stable/44935037>
- Tanyeri, C. (1995). Mehmet Emin Resulzade'nin Sadri Maksudi Arsal'a hitaben yazdığı iki mektup. *Kardeş Edebiyatlar Üç Aylık Edebi Dergi*, (30), 28-31.
- Taymas, B. A. (1959). *Kazanlı Türk Meşhurlarından İki Maksudiler*, İstanbul.
- Türk Yurdu (1967). Bir Rus parti kongresinde boğazları müdafaa. *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, (53), 328.
- Uzun, M. İ. (1988). Abdürreşit İbrahim (1857-1944). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 295-297.
- Yörük, A. A. (2017). Sadri Maksudi Arsal için bir bibliyografya denemesi. F. Gedikli, A. A. Yörük & M. E. Kalıpçı (Ed.), *Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı* (s. 123-163). İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası.